

T.C.
CUMHURBAŞKANLIĞI
DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu

Peygamberimiz ve Çocuk

6-8 Kasım 2020

T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI
DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

Genel Yayın No: 2020
İlmî Eserler: 297

Yayın Yönetmeni
Doç. Dr. Fatih KURT

Yayın Koordinatörü
Bünyamin KAHRAMAN

Hazırlayan
Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Tashih
Kürşat ASLAN

Grafik Tasarım
ALEF Tanıtım Ltd.
www.aleftanitim.com

Baskı
Çağlayan Basım Yayın Dağıtım Ambalaj San. ve Tic. A.Ş.
Sarnıç Yolu Üzeri No:7 Gaziemir/İzmir
Tel: 0232 274 22 15

1. Baskı, İzmir Kasım 2021

ISBN 978-625-435-096-2
2021-35-Y-0003-2020
Sertifika No: 12930

Eser Yayın Kurulu Kararı
24.06.2021/33

İletişim
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı
Tel: 0312 295 72 93 - 94 Faks: 0312 284 72 88
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

SANAL KUŞATILMIŞLIK ALTINDAKİ ÇOCUKLARA GELENEKSEL KAHRAMANLARIMIZI SUNMANIN ARACI OLARAK CENKNÂMELER

Hanifi ŞAHİN*

Öz

Günümüz dijital çağında teknolojinin etkilemediği birey, din, kültür neredeyse yok gibidir. Varlıklarını sürdürmek isteyen tüm kültür ve medeniyetler yeni çağın gereklerine göre dil geliştirmek zorunda odluklarının farkındadırlar. Teknolojiyi yok saymak sorunların çözümüne yardımcı olmamaktadır. Sanat, dijital çağın en etkili kültür aktarım aracıdır. Yazılı olarak sunmakta zorlandığımız birçok kültürel değerlerimizi, çizgi film, boyama kitapları, animasyon çalışmaları aracılığıyla gelecek nesillere ulaştırmak mümkündür. Cenknâmeler XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu coğrafyasında, devrin toplum yapısı, hayat tarzı ve dünya görüşüne uygun olarak yazılmıştır. Cenknâmeler, İslamiyet'ten önceki Türk destan geleneğinin devamıdırlar. Çıkış noktalarını Kur'an ve hadisler başta olmak üzere İslam tarihi oluşturmaktadır. Cenknâmelerde ideal tip örnekleri Hz. Peygamber (s.a.s.), Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Muhammed b. el-Hanefiyye'dir. Cenknâmeler vasıtasıyla çocuklarımıza geleneksel kahraman arketiplerimizi sunmak mecburiyetindeyiz. Aksi hâlde başka içeriklerle hazırlanan sunumlar çocuklarımızı elimizden alıp onları tüketim toplumunun bir parçası hâline getirecektir Tarihimiz, geleneğimiz, kültür ve medeniyetimiz başka kültürler karşısında sanattan edebiyata hemen her alanda bizlere kaynaklık edebilecek durumdadır. Her teknolojik ürün, beraberinde kendi kültür ve medeniyetinin değer kodlarını taşır. Teknolojiye aşırı derece bağımlılığımız onu üreteni üst varlık olarak görmemize yol açarken kendi

* Doç. Dr. , Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

medeniyetimize ve kültür varlıklarımıza küçümseyici bir tavırla yaklaşmamıza neden olmaktadır.

Anahtar Kelimeler*: Cenknâmeler, Hz. Ali, Çocuk, İnternet, Çizgi Film, Sosyal Medya, Rol-Model*

THE CANKNAMES AS A TOOL OF OFFERING OUR TRADITIONAL HEROES TO CHILDREN UNDER VIRTUAL SIEGE

Abstract

In today's digital age, there is almost no individual, religion or culture that is not affected by technology. All cultures and civilizations that want to maintain their existence are aware that they have to develop a language according to the requirements of the new age. Ignoring technology does not help solve problems. Art is the most effective culture transfer tool of the digital age. It is possible to convey many of our cultural values that we have difficulty presenting in writing to future generations through cartoons, coloring books, animation work. The Canknamas, it has been written in Anatolian geography since the XIII. century in accordance with the social structure, lifestyle and worldview of the era. They are a continuation of the Turkish epic tradition before Islam. Their starting points are the history of Islam, especially the Quran and hadiths. Examples of ideal types in the The Canknamas are The Prophet Muhammad (PBUH), Hazrat Ali, Hazrat Hasan, Hazrat Hussein and Muhammad b. Al-Hanafiyyah. We have to present our traditional hero archetypes to our children through The Canknamas. Otherwise, presentations prepared with other content will take our children away from us and make them part of "consumption society". Our history, tradition, culture and civilization stand as a source for us in almost every field from art to literature in the face of other cultures. Each technological product carries the value codes of its own culture and civilization. Our excessive dependence on technology leads us to see its producer as the upper being, while leading us to approach our own civilization and cultural vulues with a dismissive attitude.

Key Words: *The Canknamas, Hazrat Ali, Child, Internet, Cartoon, Social Media, Role-Model*

Giriş

Şimdilerde dünyanın küreselleşmesinden değil, teknoloji sayesinde her gün yeniden inşa edilmesinden bahsedilmektedir. Özellikle bilgisayarlar ve akıllı telefonlar sayesinde iletişim, akıl almaz bir biçimde gelişmiştir. Baş döndürücü bir hızla gerçekleşen bu değişimlere maruz kalan medeniyetler ve kültürel unsurlar varlıklarını ileriye taşıyıp taşımayacaklarının kaygısını gütmektedirler. Ya yeni çağın iletişim araçlarına ayak uyduramayıp tarihin tozlu raflarında yerlerini alacaklar, bir anlamda ontolojilerinin yokluğa mahkûm edilmesini kabul edecekler; ya da yeni çağın dijital araçlarını kullanmak suretiyle çağın diline göre yeniden inşa etmenin gayreti içinde olacaklardır.

Kültür ve medeniyet unsurları her ne kadar durağan bir dünya çağrıştırsalar da aslında onlar üretimin, gelişimin ve güncellemenin önemli kaynağı olarak işlevsel olabilir. Yeter ki, onlara dair yeni bir okuma metodu ortaya konulabilsin. Bu sayede durağan gözüken değerlerin folklorik olarak yeniden üretilmesi, içinden geçilen zamana, mekâna, sosyo-kültürel yapılara uygun hâle getirilmesiyle mümkün olacaktır. Folklorik hale getirilen ürünler, çağın ihtiyaç ve beklentilerine cevap vererek kazandığı yeni niteliklerle farklı formlar hâlinde yaşamaya devam edebilecektir.

Aslında kitap okuma, yazar ile özdeşim kurmadır. Dijitalleşen dünyada bu özdeşim kurma sanal âlemde üretilen kahramanlar ile sağlanmaktadır. Günümüzde çocukların ve gençlerin ilgisi görsellik, anlık ve hızlı bir yaşam tarzınadır. Günümüzde kitapların yerine görsellik almıştır. Sanal kültür ortamına taşınan yeni ürünlerin görsel nitelik taşıması, dijital ortamda daha çok kişiye ulaşma imkânı sağlamaktadır. Bu durum aynı zamanda güncel ihtiyacı okuma eyleminden ziyade görme etkinliklerine dayanan çocukların ihtiyaçlarını da karşılamaktadır.

İnsanın sosyal ve ahlaki gelişimi içine doğduğu toplumun dinî, kültürü, değerleri, medeniyet tasavvuruyla şekillenir. Aslında bunlar onu insan yapan unsurlardır. İnsan, tüm gelişme evrelerinde; bebeklikten erişkinliğe ve hatta sonraki süreçleri de kapsayacak şekilde, olumlu veya olumsuz birçok davranış örnekleriyle karşılaşır. Dijital çağda, çocukların gelişiminde, şahsiyetlerinin oluşmasında akran, arkadaş, mahalle, cami ve okulların yanı sıra internetin çok daha etkin olduğu bir süreç yaşanmaktadır.

Müslüman aydınların çağın getirdiği inanç ve sosyal konulara ilgisiz kalması düşünülmez; bu mesele sadece entelektüel bir ilgi olarak da görülemez. Zamanın problem teşkil eden olay ve olgularına karşı itiraz etmek, ses yükseltmek ve en önemlisi çözüm sunmak aynı zamanda aydın duyarlığının bir gereğidir. Dolayısıyla aydınlar dijital çağın getirdiği ve getireceği muhtemel tehlikelere karşı teyakkuz hâlinde olarak gerektiğinde eleştiri, gerektiğinde çözüm önerileri sunmak durumundadırlar. Aksi hâlde karşı karşıya kalınan bu problemler, hem epistemik hem de teolojik açıdan ağır sonuçların yaşanmasına neden olacaktır.

Çocuklarla ve gençlerle iletişim kurabilmek için artık klasik epistemolojinin yetmediği, yeni bir din diline ihtiyacımızın olduğu müsellem bir kaziyedir. Hayatımıza giren her bir teknolojik araç hayata bakışımızı, algılarımızı ve dünya ile olan ilişkimizi etkilemekte, yer yer değiştirmektedir. Bu husus, dinî alan ve konularda çocukların, gençlerin ilgisini çekecek yöntem arayışları içinde olmamızı zorunlu kılmaktadır. Mevcut koşulların dayatmalarına karşı yeni metot arayışları her zaman olmuştur, olmaya devam edecektir. Sağlıklı metotlar geliştirilebilmek için çocukların dünyasına girmek, yaşadıkları çağın gerçekliklerinin neler olduğunun farkında olmak, dünyalarını yansıtacak eylemlerine, internet ilgilerine ve giyim tarzları vakıf olmak faydalı olacaktır. Bu sayede hem onları yakından tanıma hem de anlama imkânı bulabiliriz.

Bu tebliğde İslami Türk edebiyatının önemli bir türü olan *Cenknâmeler*de yer alan, dinimiz ve kültürümüzce ideal arketipler olarak görülen kişiliklerin, gelişen teknolojik imkânlar aracılığıyla çocuklarımıza ve gençlerimize tanıtılması, kendi değerlerimizden elde edilen içeriklerden oluşturulacak yapımların imkânı ve yöntemini üzerinde durulacaktır.

Sanal Âlem Nedir, Neyi Hedeflemektedir?

Dijital çağ/sanal ortamlar, postmodernizmin kendini ifade edebildiği en etkili mecradır. Sanal ve gerçeğe muhatap olan insanın her ikisine iliştirdiği anlamlar, kendimizi ve çevremizi algılama imkân ve yeteneklerimizin sürekli artmasıyla değişiklik gösterir. Ne kadar çok fazla uyarıcıyla muhatap olursak o kadar çok bilgi akışı olacaktır. Ama tüm bunlar aynı zamanda sahip olduğumuz din, kültür ve medeniyet alanında çeşitli değişikliklere yol açacak unsurlardır.

İnternet öncesi süreçte sekülerleşme tartışmalarıyla gündeme oturan dinî hayat ve değişim sorunu, internet sonrası dönemde ise, sanal dünya ve sanal din bağlamında çok yeni boyutlar kazanmıştır. Teknolojik gelişme sürecindeki hıza ve değişim süreçlerine atfen, XV. yüzyıl sonunda

matbaanın icadı bir milat olarak değerlendirilmiş, toplumsal değişmeye tesirleri ve önemine binaen tarih 'matbaa öncesi ve sonrası' ayrımı yapılmıştı. İlerleyen yüzyıllar içinde radyo keşfedildiği zaman ise, 'Marconi öncesi ve sonrası' ayrımı takip etmişti. Şimdiki zaman dilimini önceki dönemlerden ayırmak için, 'internet öncesi ve sonrası' şeklinde[1] bir ayrım ortaya konulabilir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren belirli dönemlerde ve belirli bölgelerde yaşayan insanlar hayata bakış ve kabul noktasında sınıflandırılmaya ve kategorilere ayrılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda X ve Y kuşağının televizyon ve internet ile olan ilişkisinin sınırlılığına karşın özellikle Z ve Alfa kuşaklarının teknolojiyle iç içe bir yaşamın içine doğmuş olmaları yeni bir kültürel evrenin, bireysel ve toplumsal kabullerin değişimine ne şekilde etki ettiği ilerleyen zaman dilimlerinde kendini gösterecektir. Teknoloji bu boyutla ele alındığında günümüz insanı birçok şeyi geride bırakarak farklı bir çağda farklı bir bilgiyle varlığını sürdürmektedir. Gelinen süreçte insanın en büyük bilgiye ulaşma aracı, iletişim olanaklarının ona sağladıklarıdır.[2]

İletişim teknolojisindeki devrim geleneksel mekân ve zaman algısını değiştirmiş, bu bağlamda geçmiş önemli oranda paranteze alınmıştır. Geçmiş ve buna bağlı olarak da tarih, bir anlamda insanın varlık zeminini oluşturmaktadır. Ancak değişen zaman ve mekân algısı nedeniyle çocukların ve gençlerin dünyasında *şimdiyi*, *anı* yaşamak temel doyum olarak kodlanınca geçmişinden, tarihinden kopuk bir bilincin inşa edeceği yeni hayat, oluşturacağı perspektifler hep geleceği şekillendirme, ele geçirme üzerine kurulacaktır. Hızlı değişim ve dönüşümün oluşturacağı muhtemel sorunların başında, bireylerin ait olduğu kültür ve medeniyetin değer üreten kodlarından, kök paradigmasından kopmak, zamanla yalnızlaşmak olacaktır.

İçinde yaşadığımız dijital çağı en iyi betimleyecek kavramlar "parçalanmışlık", "hiper-bireysellik" ve artan "yalnızlaşma"dır. Aslında "modern insan"a ilişkin en büyük vurgu, onun "*tek başına*"lığınadır. Bu özellik onu, daha bilinçliliğe doğru atmış olduğu adımda, kitle insanı ile *mistik katılımdan* ve ortak bilinç dışına dalma tehlikesinden uzaklaştırır. Modern insan, "*sorgu*" ve "*şüphe*" altındadır; Orta Çağ insanının metafizik kesinliklerinin hepsini yitirmiştir ve derin bir "*belirsizlik*"

1 Mehmet Akgül, "Dijitalleşme ve Din", *Marife* 17/2 (2017): 192.

2 Filiz Güven, " Medya Kahramanı İle Kurulan Parasosyal Etkileşim Bağlamında Kültür Ve Sürdürülebilirliği", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 12/28 (2019): 959.

içerisinde, öldürücü bir şokun acısını çekmektedir. Bu insanın diğer bir özelliği de kutsal dâhil hemen her şeye yabancılaşmasıdır. Yabancılaşmayı; *"Yurttaşlarıyla birlikte yaşar ama onları göremez, onlara dokunur ama onları hissetmez, kendi içinde ve yalnız kendisi için varlığını sürdürür." olma hali diye tanımlamak mümkündür."*[3]

Sanal nedir sorusuna verilecek cevaplar, insanların içinde yaşadığı kültürel boyutla, kendi iç ve dış dünyasıyla kurduğu bilinçli ve nesnel ilişkiyle; tarih içinde insanlığın geçirdiği dünya görüşündeki değişimle yakından ilgilidir. Ancak onu tanımanın yolu büyük oranda *ne olmadığını* tanımlamaktan geçer. *Sanal,* en kısa tanımlamayla "gerçek" olmayandır. *Gerçek*; ideal, koşullu, potansiyel ya da olanaklı olana karşıt olarak aktüel, somut, olgusal ve zihinden bağımsız bir varoluşa sahip olan; kurgusal, yanıltıcı, gerçek olmayan, yapay, fantezi ya da imgesel olana karşıt olarak, algıdan ya da zihinden bağımsız bir biçimde var olandır.[4] *Sanal* ise bunların tam zıttı yani gerçekte yeri olmayıp zihinde tasarlanan, mevhum, farazi, tahmini olandır. Bir başka deyişle sanal dediğimiz şey, nesnel dünyadan algılama vasıtalarımızla gerekçelendiremediğimiz şeylerdir. *Sanal âlem* ise, internet vasıtasıyla ortaya çıkan ve kurulan reel olmayan ortam, çevre olarak tanımlanabilir.

Günümüzde hemen her şeyin sanalından bahsediyoruz; cemaatlerin bile sanalı söz konudur. *Sanal cemaat* kavramı bu anlamda dikkat çekmektedir. Kavram, insan ve teknolojinin şaşırtıcı bir biçimde bir araya gelmesinden doğmuştur. İnternetin oluşturduğu bilgisayar ağları aracılığıyla, fiziki mekândan bağımsız, milyonlarca insan, "siberuzay"da bir araya gelebilmektedir. İnternet yalnızca ekonomik ve teknolojik bir alt yapı oluşturmamakta, giderek herkesin yaşamını kuşatan bir iletişim ve medya ağı olma yolunda ilerlemektedir. İnsanlar yeni iletişim araçları sayesinde kendilerini özgür ve yetkili hissetmelerinin yanı sıra, başka insanlarla yakın bir bağlantı da kurabilmektedirler. Kavramı ilk kullanan Howard Rheingold'a göre sanal cemaatler; *kişisel ilişkiler ağının oluşturulması için yeterli sayıda insan bir araya geldiğinde networkler (İnternet) vasıtasıyla kurulan sosyal gruplardır.*[5]

---

3 Veysel Bozkurt, "Sanal Cemaatler", https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-127-kasim-1999/2320/sanal-cemaatler/5433, Erişim. 04.10.2020.

4 Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999), 407.

5 Erkan Perşembe, "Enformasyon Toplumunda Cemaatler: Sanal mı, Gerçek mi?", *Muhafazakâr Düşünce* 1/2 (2004): 38. Ayrıca bk. Mehmet Haberli, "Yeni Bir Örgütlenme Biçimi Olarak Sanal Cemaatler, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1/3 (2012): 122 vd.

İnterneti başat araç olarak kullan sanal âlem artan bir ivmeyle çekiciliğini artırmakta, kendisini topluma alternatif bir alan olarak sunmaktadır. Çünkü onda cisimleşmiş varlık ve karşılaşmalar yoktur. Burası sanki "öteki"lerle bedenleri yokmuş gibi ilişki kurmaya imkân veren yeni bir sosyal hareket alanıdır. Bu ortam, modern dönemin alternatif bir toplumu yerine, topluma alternatif bir ortam kurma arzusunun ürünüdür. Sanal alanın uzak, dokunulmaz ve kurgusal bir yer olması onu bütün ilgilerin odağına yerleştirmektedir. O, arzu ve düşlerimizin içinde daha rahat gezinip sörf yapabileceği farklı bir dünya olarak görülmektedir. Sınırlılıkları ve kusurlarıyla şu anda ve burada olan gerçekliğin yerini alabilme potansiyelinden söz edilebilmektedir.[6]

Teknolojinin gelişmesiyle yeni değişmelere ayak uydurma sürecinde yeniliklere en açık kesim çocuklar ve gençlerdir. Onlar internetin sağladığı imkânlardan maksimum düzeyde yararlanmaktadırlar. Ancak sanal âlemin oluşturduğu mevcut ve muhtemel risklere dikkat etmek gerekir. Yapılan araştırmalar gençlerin ve çocukların sanal âlemde birçok risk altında olduğu göstermektedir. Onların maruz kalabilecekleri en büyük sorunlar fiziksel, sosyal ve psikolojik sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Şiddet içerikli oyunlar, görseller (dizi, film) ve gruplar (çete, taraftar grupları); bireylerin şiddete yönelim sağlamalarına sebep olabilmektedir. Sanal âlemin sağladığı ifade özgürlüğünün dezavantajı olarak da bireylerin görüşlerinin belli grup ya da kişiler tarafından kabul görmemesiyle birlikte içinde bulundukları, var olmaya çalıştıkları sanal sosyal gruplarda dışlanmalarına yol açabilmektedir. Bu durum da psikolojik çöküntüye uğramalarına sebep olabilmektedir.[7]

Sanal âlemde ortak amaç ve duyguların varlığı söz konusu olsa da gerçeklikle ilişkileri oldukça kırılgan ve naiftir. Sanal âlemin bu kadar kolay revaç bulmasında günümüz insanının, özellikle gençlerinin, toplumsal bağlılık ve kimlik arayışı önemli rol oynamaktadır.[8] Gerçek dünyada inşa edilemeyen kimlik ve toplumsallaşma süreçlerinin yerine ikame edilen sanal kimlik (ikame kimlik) ve sanal aidiyetler (ikame aidiyet) bireylerde gerçek ile sanalın karışımından mürekeb, üzerinde müphemiyet ve güvensizlik taşıyan yeni kimlikler, yeni tipolojilerin oluşmasına yol açmaktadır. Bu da neyin tam olarak gerçek neyin sanal ya da neyin hak ve

6 Perşembe, "Enformasyon Toplumunda Cemaatler", 40.

7 Mustafa Alpgiray Söylemez, "Türkiye'de Sanal Âlem Kullanımı ve Genç Kullanıcılar Üzerindeki Risklerin Yeniden Değerlendirilmesi Üzerine", *Sanal Âlem/ Medya Şiddeti*, ed. Nurten sargın (Ankara: Hegem Yayınları, 2018): 263.

8 Bk. Perşembe, "Enformasyon Toplumunda Cemaatler", 43.

hakikat neyin batıl veya yanlış olduğunun anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. En nihayetinde insanın varoluşsal deviniminin başladığı sağlıklı aile ve güven ortamından uzak kalması onu doğrudan sanal âlemin kucağına itmektedir. Çünkü insanın en temel ihtiyaçlarından birisi de güven ve saygı içinde varlığını sürdürmesidir.

Dijital çağın aileden eğitime, dinlerden kültürlere, değerlerden yaşam tarzlarına varıncaya kadar etkilemediği hiçbir alan yok gibidir. Önceleri aile içinde başladığı kabul edilen çocuğun eğitiminde, teknolojinin gelişmesiyle birlikte, ilk olarak televizyon, çizgi filmler; şimdilerde ise internet, ailenin bu konudaki belirleyiciliğini ortadan kaldırmıştır. Bu nedenle örneğin "İçeriği özenle hazırlanmış çizgi filmler çocuğun sosyal hayatına, davranışlarına ve bilişsel gelişimine önemli katkı sağlamaktadır. Çocuklar çizgi film seyrederken birçok davranışı ve bilgiyi farkında olmadan erken öğrenmeye başlarlar. Çizgi film kahramanlarının dünyasının gerçek mi hayal mi olduğunu tam kavrayamayan çocuk, etkisinde kaldığı olaylardan dolayı zamanla farklı davranışlar sergileyebilir. Bu yüzden ailelerin çocuk programlarında özellikle de çizgi filmlerin seçiminde çok dikkatli olmaları, hatta bunları ara sıra çocuklarıyla seyretmeleri gerekir."[9]

Bu bağlamda denebilir ki, medya gerçekliği diye bir gerçeklik insanoğlunun hayatında yer almakta ve medya her eyleminde takipçisine olumlu veya olumsuz yönlendirici bir misyon üstlenmektedir. Medya ile kurulan iletişim şekillerini bir başlık altında toplamak veya 'medya zararlıdır, olumsuzdur' demek başlı başına çok büyük bir hata olur. Yine de ayrıca belirtmek gerekir ki, medya parasosyal bağlarla mevcut düzene alternatif düzen oluşturabilir ve gelenek görenek aktarım işini işleyimsel olarak üstlenebilir. Bu noktada yapılması gereken, medyanın bu özelliği doğru hamlelerle -birey ya da toplum katmanları göz önünde bulundurularak- ileri ve işleyimsel bir şekilde toplum menfaatine, bilinçaltı beklentilerine uygun medya karakterleri/ kahramanları oluşturarak toplumu çağın gereklerine uygun gelişmiş ama yabancılaşmamış bireylerden oluşturmak olmalıdır.[10]

Cenknâmeler Nedir Neyi Hedeflemektedir?

XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu'da devrin toplum yapısı, hayat tarzı ve dünya görüşüne uygun olarak yazılan Cenknâmeler, İslamiyet'ten

9 Ali Yağlı, "Çocuğun Eğitiminde Ve Sosyal Gelişiminde Çizgi Filmlerin Rolü: Caillou Ve Pepee Örneği", *Turkish Studies* 8/10 (2013): 707-719.

10 Güven, " Medya Kahramanı" 964.

önceki Türk destan geleneğinin bir devamı olmakla birlikte, çıkış noktalarını Kur'an ve hadisler başta olmak üzere, İslam tarihi oluşturmaktadır. Cenknâmeler, Anadolu'nun en hareketli dönemlerinden birinde, birer kültür kaynağı olarak birtakım tarihi gerçekleri içerisinde barındırmayı başaran, ideal insan tipini işleyerek toplumun karizmatik lider ve örnek insan arayışına cevap veren, mezhebi taassuptan uzak, yaygın İslami anlayışa paralel, toplumun ortak kültürü olan ve devrin aydınlarınca tercüme, adapte ve telif yoluyla kültürümüze kazandırılan eserlerdir.[11]

Edebiyatımızda Cenknâme geleneğini Osman Gazi (ö. 724/1324) adına ilk hutbeyi okuyan kadı, âlim, şair ve devlet adamı Dursun Fakih -Tursun Fakih, Tursun Fakı- (ö. 726/1326'dan sonra)[12] tarafından başlatıldığı kabul edilir. XIII. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen Şeyyâd Îsâ, XIII. yüzyılın sonu ile XIV. yüzyılın başında yaşadığı şeklinde bilgi verilen Kirdeci Alî, XIV. yüzyılda yaşamış Meddâh Yusuf ve XIV. yüzyılın sonu ile XV. yüzyılın başında yaşadığı belirtilen Ma'azoğlu Hasan bu geleneği devam ettirmişlerdir.[13]

Literatürde *Ali Cenknâmeleri* dikkatleri çekmektedir. Hz. Ali, eski Türk ozanlarında gördüğümüz epik alp tipinin alp-eren tipine evirmeleri noktasında önemli bir duraktır. "Alp tipinin İslami akideler çerçevesindeki ideali olarak görülen Hz. Ali, bu eserlerin başkahramanı konumundadır."[14] Hz. Ali, adına Türkçe destan yazılmış bir sahabidir. Türkçe eserlerde; Allah'ın Arslanı, Haydar/Hayder, Saki-i Kevser, Şah-ı Velâyet, Durr-i Necef, Padişah, Emiru'l-mü'minin, Ebu Turab, Mürteza gibi lakap ve isimler ile anılmıştır. Edebiyat tarihlerine *Hazreti Ali Cenknameleri* veya *Hazreti Ali Destanı* olarak gecen eser, Hz. Ali'nin Türk milletinin gönlünde destanlaştığını gösteren en somut örnektir. Türk milleti Hz. Ali'yi gönlünün tam ortasına yerleştirmekle kalmamış,

---

11 Mehmet Atalan, "Türk Kültüründe Hz. Ali Cenknâmeleri*", e-Makâlât Mezhep Araştırmaları,* 1/2 (2008), 7-27, 8. Detay için bk. Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul: 1980), 252-253; Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara: 1970), 143-166; İsmet Çetin, "Destandan Hikâyeye Hazreti Ali Cenknâmeleri", *Anadolu'da Aleviliğin Dünü ve Bugünü* (Sakarya: 2010), 385-386.

12 Hakkında bk. Hasan Aksoy, "Dursun Fakih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/7-8.

13 Atalan, "Türk Kültüründe Hz. Ali Cenknâmeleri*",* 12; a.mlf., "Anadolu'da Cenknamelerin Toplumsal Yansımaları", 46. Ayrıca bk. Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, s. 245 254; Necla Pekolcay, *İslâmî Türk Edebiyatı* (İstanbul 1967), 96; Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Folklorunda Kesik Baş: Tarih-Folklor İlişkisinden Bir Kesit* (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1989),11-16.

14 İsmet Çetin, *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997), XXXI.

kendi tarihindeki önemli insanları (Atilla, Bilge Kağan, ...) gölgede bırakıp Hz. Peygamber'den sonra onu örnek insan kabul etmiştir. Allah'ın Arslan'ı, kutsal değerlerini temsil etmiş; dürüstlük, fazilet, mürüvvet, fütüvvet, yiğitlik, hoşgörü, adalet konularında her Türk, ona benzemek için yüzyıllarca emek sarf etmiştir.[15] Hz. Peygamber'in duası ve Allah'ın inayetiyle fevkalade meziyetlerle donatılan Hz. Ali, İslam'a ve mü'minlere musallat olan her türlü belayı defe memurdur. O, İslam'a dâhil kültürler içinde özellikle Türkler için faziletin ve kahramanlığın timsalidir.[16]

Cenknâmelerin en önemli şahsı, kahramanlığı ve bilgeliği ile dünya tarihinde yer alan Hz. Ali'dir. Destanın konusu da bizzat Hz. Peygamber'in himayelerinde, onun kahramanlığı ile onlarca kaleyi fethetmesi; Arabistan ve çevresinde, İran ile Türkistan'da İslamiyet'i yaymasıdır. *Hazreti Ali Cenknâmeleri*'nin zengin ve önemli bir şahıs kadrosu bulunmaktadır. Şahıs kadrosu bizzat Hz. Peygamber de dâhil, İslamiyet'in kabul edilmesinde ve yayılmasında emeği olan din ulularından oluşmaktadır. Destandaki olayların olduğu yıllarda Hz. Peygamber sağdır ve bizzat kendisi İslam ordularına komuta etmektedir. Hz. Peygamber'den sonra İslam Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Aişe ve Hz. Fatıma da eserin şahıs kadrosu içerisinde en önlerde yer almaktadırlar. *Hazreti Ali Cenknâmeleri*'nin coğrafyası, İslamiyet'in doğduğu Mekke ve Medine çevresidir.[17]

Cenknâmeler, yazıldıkları dönem itibarıyla dinî tebliğ ve yayma amacını güden kahramanlık konulu eserlerdir. Dolayısıyla gerek vakalar, gerekse tipler dinî esaslar ile beslenecek ve dinin propagandasını apaçık yapacaktır. Bu bilgiler, ya doğrudan müellif tarafından, ya da Cenknâmelerde adları geçen şahıslar tarafından Müslüman olmayan bir kişi veya gruba hitap edilerek okuyucuya verilmektedir.[18]

Cenknâmelerde bir cengâver olarak görülen Hz. Ali, kılıcı Zülfikar ve atı Düldül ile hücum eden siyah sakallı, sarıklı bir kahraman olarak tasvir edilmiştir. O, insanları İslam'a davet için her türlü gayreti gösteren, yaptığı savaşları sadece İslam'ın yayılması amacıyla yapan bir kahraman olarak sunulmuştur. O, Cenknâmelerde putperest, ejderha, büyücü, dev

---

15 Necati Demir, "Türk Düşünce Dünyasında Hazreti Ali", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 60 (2011): 86.

16 Namık Aslan, "Hz. Ali Cenknameleri Bağlamında Bir Eser (Destan-ı Ejderha ve Bazı Motifleri Üzerine)", *Millî Folklor*, 28/111 (2016): 209.

17 Demir, "Türk Düşünce Dünyasında Hazreti Ali", 90-91.

18 İsmet Çetin, *Tursun Fakı, Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Mesnevileri* (Ankara: İlesam Yayınları 2002), 76-77.

ve sihirbaz gibi zalim ve gaddar unsurlara karşı kahramanca mücadele vererek yüceltilmiştir. Hz. Ali'nin bu tür eserlerde öne çıkan en önemli vasfı, bütün kötülüklerle mücadele eden bir kahraman oluşudur.[19]

Destanların ve onlarda öne çıkan kahramanların milletlerin ortak kültürünün oluşumunda özel bir rolü vardır; bu Türk düşünce tarihinde *Oğuz Kağan*, *Dede Korkut*, *Köroğlu*, *Nasreddin Hoca* gibi kahramanlar tarafından asırlardır işlenmektedir. Cenknâmelerde Hz. Ali bilge ve cesaretli adam arketipinin en önemli örneğidir. Arketip terimi, Psikoloji literatüründe algılamamızı örgütleyen, bilinç içeriklerini düzenleyen, değiştiren ve geliştiren yapılar olarak tanımlanmaktadır. Jung, arketiplerini kolektif bilinçaltının çekirdek yapıları olarak ifade eder. Arketipleri mitlerde bulabiliriz, mitlerde ve mitsel öykülerde gördüğümüz karakterlerin ve olay örgülerinin her birinin bir arketipe tekabül ettiğini söyleyebiliriz. Arketipler karakter oluşturmada kullanılır. Arketip kahramanlar hikâyede/destanlarda vs. hep bir yolculuk hâlindedir.[20]

İletişim olanaklarının dünyayı yeniden yorumlayan farklı bakış açılarına sahip kitleleri meydana getirmesi, yeni bir sosyo-kültürel sürecin başlamasına ve yeni kahraman tip(ler)inin oluşmasına neden olmuştur. Bugünün kahramanı, arkaik dönemden itibaren varlığı ritüeller ve mitler aracılığıyla tespit edilen düzenleyici idealize tipin, süreç boyunca genel hatları itibarıyla sanal kahramana dönüşmüş hali olarak kabul edilebilir. Bu yeni sanal kahraman, insanlığın tüm dönemlerinde olduğu gibi topluma yol gösterici, kurtarıcı, bireyin kendini onda bulduğu, özdeşim kurduğu, günlük hayatın tanzimini sağlayan ideal kahraman tipinin özelliklerini belli oranda taşımaktadır.[21]

Cenknâmeler bağlamında Türk düşüncesinde var olan destanları "insana ve insan gerçeğine ayna tutan kavrayışın sistemleşmesi, kimliksiz toplumu millet yapmaya yetecek etki ve güce sahip olan eser, yüksek seviyeli bir edebî metinler"[22] olarak kodlamak gerekir. Bir başak deyişle millî olan ile evrenselleşmesi noktasını destanlar oluşturur. Günay'ın ifadesiyle "Millî hayat içinde evrensel insan boyutunun"[23] yakalanması

---

[19] Jean Louis Mattei, *XVIII. ve XIX. Yüzyıllara Ait Defterlere Göre Hz. Ali Cenknameleri* (İstanbul: Kitabevi, 2004).

[20] Arketipler hakkında detay için bk. Carl Gustav Jung, *Analitik Psikoloji*. Çev. Ender Gürol (İstanbul: Payel Yayınları, 2006.

[21] Güven, " Medya Kahramanı", 956.

[22] Ülkü Eliuz, "İmge ve Göstergeler Uzamı: Dede Korkut Hikâyeleri" *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 15/2 (2015).

[23] Günay Umay, "Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki Karakterlerin Tahlili", *Millî Folklor Dergisi* 37 (1998): 7.

amacına hizmet eder. Destanlar arkaik dönem ürünlerinden biri olarak kabul edilmekte, toplumsal değerleri güncelleştirdiği, millî değerleri şahsi değerlerin üstünde tutmayı benimsettiği ve milletin ortak şuurunu yansıttığı söylenebilir. Destanların bu nitelikleri toplumsal hafızanın aktarımına imkân sağlarken, destan kahramanı üzerinden kurulan kozmos, toplumsal değerlerin geleceğe taşınmasına zemin hazırlar.[24]

Cenknâmelerin yazılış amacı topluma, dinî-ahlaki, tarihî bilgi vererek insanları şuurlandırmaktır. İnsanın kendisine ve başkalarına karşı olan yükümlülüklerini yerine getirmek, güzel huylar edinip kötülüklerden kaçınmak gibi nasihatlerin işlendiği Cenknâmelerdeki asıl amaç, topluma İslami bir ahlak sistemi öğütlemektir. Cenknâmeler ahlaki bilgilerin yanı sıra çeşitli örnekler ve insani davranış biçimleri ile öğüt tarzı ifadeler de yer almaktadır.[25]

Önceleri sözlü olarak anlatılan Cenknâmeler, daha sonraları yazıya geçirilerek günümüze kadar gelmiştir. Cenknâmelerin büyük bir kısmının, günümüzde yeniden ele alınıp hikâyelere konu edilmesiyle bu eserler, Türk modern hikâyeciliğine kaynaklık etmiştir. Türk edebiyatında dinî içerikli kahramanlık Cenknâmelerinin sayısı oldukça fazladır. Bu Cenknâmelerde, Hz. Ali'nin hayat hikâyesi, kerametleri ve onun etrafında cereyan etmiş olaylar anlatıldığı gibi, diğer İslam büyüklerinin kahramanlıklarına da yer verilmiştir.[26]

Köprülü'nün belirtiğine göre XIII. yüzyılda halk arasında, ordularda, hatta saraylarda ellerindeki kopuzlarıyla Dede Korkut hikâyelerini, "Battal Gazi" ve "Danişmend Gazi" menkıbelerini söyleyen "Ozan"lar vardı. Onlar şehirlerde olduğu kadar köylülerin toplandıkları yerlerde, aşiret reislerinin obalarında, uçlardaki "Gaziler" arasında da makbul idiler. Bütün halk sınıfları arasında dağılmış olan bu "Destani Edebiyat"ın gördüğü rağbet, şairleri ve ozanları, mevzularını İslam an'anelerinden alan birtakım "Kahramanlık Hikâyeleri" daha vücude getirmeğe mecbur etti ki, XIII. yüzyılda kuvvetle başlayan bu cereyanın müteakip asırda, muhtelif amiller de te'siri ile büsbütün inkişaf ettiğini göreceğiz. Bu kahramanlık hikâyeleri, en ziyade İslam an'anesinin te'siriyle "Ebu Mislim'in, "Hamza'nın, "Ali"nin şahsiyetleri etrafında vücuda geliyordu.

24 Güven, " Medya Kahramanı" 958.

25 Atalan, "Türk Kültüründe Hz. Ali Cenknâmeleri*"*, 9.

26 Atalan, "Türk Kültüründe Hz. Ali Cenknâmeleri*"*, 9; Atalan, "Cenknâmelerde Hz. Ali'nin Yeri*"*, *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 5/2 (2012): 8; Atalan, "Anadolu'da Cenknamelerin Toplumsal Yansımaları," *Kelam Araştırmaları Dergisi [Kader],*9/1 (2011): 46.

XIV. yüzyılın başında ölen meşhur "İbn Teymiyye" Türkmenler arasında "Hamzanâmeler"in bolluğundan bahseder ki, pek dikkat çekicidir. Halk arasında bu gibi "Kahramanlık Hikâyeleri"nin yayılması ve makbul olması, mutasavvıfları da birtakım sufiyane mevzuları ve menkıbeleri böyle hayali "Hikâyeler" tarzında yazmaya sevk etmiş ve bu suretle, edebiyatımızda "Tasvirî" eserler süratle çoğalmıştır."[27]

Burada vurgulanan başta Hz. Ali olmak üzere Ebû Müslim ve Hz. Hamza'nın isimleri Türklerin Anadolu'dan başlayarak cihan hâkimiyeti ülkülerini İslam'ın cihat anlayışıyla taçlandırmak suretiyle yeni bir nizam-ı âlem kültü oluşturmalarına ve "alp" tipinin "alp eren" tipine evrildiği sürecin ideal örnekleri olarak algılanmalarına katkı sağlamıştır.[28] Cenknâmelerde ve benzeri destanlarda, maneviyatının daha ağır bastığı veli tipinin bazı unsurlarını bünyesinde taşıyan *gazi* tipi de teşekkül etmiştir. İslami idealler için savaşan, cihan hâkimiyetini, hâkimiyet idealindeki adalet duygusunu din ile birleştiren gaziler, içinde yaşadığı şartlardan dolayı savaşı bir yaşam tarzı olarak benimsemişlerdir.[29]

Cenknâmelerde idealize tipe örnek olarak, İslam Tarihinde kahramanlıklarıyla tebarüz eden şahsiyetler gösterilir. Bu şahsiyetler Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Muhammed b. el-Hanefî'dir. Türk milleti, İslamiyet'i kabul ettikten sonra bu isimleri örnek almıştır. Hz. Muhammed başta olmak üzere Hz. Ali gibi şahsiyetler, Türk insanının ideal insan olarak kabul ettiği tiplerdir. Bu şahsiyetler, hayat tarzı, kişilikleri ve inançları ile topluma örnek tip olarak sunulmuşlardır. Anadolu'da aradan geçen yüzyıllara rağmen Hz. Ali'nin etkisi, tarihî veya menkıbevi şekillerde yaşamaya devam etmektedir. Cenknâmeler, XIII. yüzyıldan itibaren kuruluş dönemini yaşayan Osmanlı Devleti'nin başlangıcında, toplumu dinamik tutmak, onlara tarih şuuru ve bilgisi vermek, örnek insan tipini takdim etmek açısından büyük işlevler görmüştür.[30]

Cenknâmelerde işlenen dinî içerikli kahramanlık konularıyla ideal insan tipinin bir örneği sunulur.[31] Cenknâmelerin muhteva özelliklerine bakıldığında İslamiyet'ten önceki Türk kültür hayatı ve inancına ait pek çok unsur ile İslami unsurların mezcedildiği görülecektir. Dinî motiflerin yanı sıra başka motiflerinde yer aldığı bu eserlerde iyi-kötü

27 Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 253.

28 Aslan, "Hz. Ali Cenknameleri Bağlamında Bir Eser", 209.

29 Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar: Tip Tahlilleri* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1991), 112.

30 Atalan, "Anadolu'da Cenknamelerin Toplumsal Yansımaları", 50.

31 Çetin, *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*, XXX-XXXI.

ve Müslüman-küffar mücadelelerinin işlendiği görülecektir. Eserlerin konularını yaşanan sosyo-poltik süreçler belirlemiştir.[32]

Öte yandan Cenknâmeler tarihe de kaynaklık edeler. Sunumlarda mitolojik unsurlar söz konusu olduğu gibi Cenknâmelerde yer verilen isimlerin büyük çoğunluğu adı geçen cenklerde fiilen yer almış da değillerdir. Bu eserleri yazanlar, bu tarihi olayları kendi muhayyilelerinde yeniden kurgulayıp kendilerine göre kahramanlar oluşturarak tarihi gerçeklere uygun düşmeyen anlatımlarda bulunmuşlardır.[33] Ancak bu Cenknâmelerin kıymetini düşürmez; zira onlarda yer alan tarihi bilgilerde gerçekliğin izini değil, kurguyla hedeflenen mesajın üzerine odaklanmak gerekir. O da ideal karakter olarak sunulan Hz. Peygamber ve ashabın örnekliği üzerinden şuurlu Müslüman *bahadır/alp/gazi* tipolojisinin oluşumunu sağalmaktır. Bir başka deyişle Cenknâmeler, tarihî gerçekleri tam yansıtmamakla birlikte, kökü tarihe dayanan, ilhamını tarihten alan bir halk edebiyatı türü eserler oldukları için, anlatılan hikâyeler gerçeğe uymasa da milletlerin kendi millî mazileri hakkında neler bilip neler düşündüğünü haber vermesi bakımından oldukça önemlidir.

İslamiyet öncesi Türk destanlarındaki alp tipi ve İslami dönem halk anlatılarında karşımıza çıkan gazi tipi birbirinin devamı niteliğindedir. Alp tipinin temel vasıfları olan adalet, cesaret, mertçe savaş, strateji ve tedbir, kahramanın en yakın yoldaşı olan sadık ve meziyetli at gibi unsurları gazi tipinde de aynen görürüz. Ancak artık bu vasıflar İslamiyet'le yoğrulmuş ve İslami hassasiyet etrafında şekillenmiştir. Adalet, İslam adaleti ve İslam'ın buyurduğu şekilde paylaşma esasına dayanır. Mertçe savaşmak önemlidir fakat aslolan İslamiyet'i yaymak ve bu noktada kâfirlere karşı gereken mücadeleyi vermektir. Alp tipindeki olağanüstü motifler, gazi tipinin başrolde olduğu anlatımlarda yerini İslamiyet kaynaklı menkıbevi motiflere bırakır. Olağanüstülük, kerametlerle birlikte görülür. Alp tipinin cihan hâkimiyeti fikri, İslamiyet'i yaymak amacıyla gerçekleştirilen cihatlarla hem Türklük hem de İslam için verilen mücadeleye dönüşür. Elbette Cenknâmelerde de aslolan cihattır; ancak Hz. Ali'nin mücadelelerinin Anadolu'ya yansıması, bilhassa Osmanlı ordusunun yoğun fetih dönemlerindeki etkisi muazzamdır. Burada Türk-İslam ülküsünü manevi anlamda besleyen bir kaynak durumundadır. En çarpıcı hâliyle Hz. Ali'nin şahsında vücut bulan ve benimsenen gazi tipi,

---

32 Çetin, *Tursun Fakih*, 130-131. Ayrıca bk. İsmail Toprak, *Hazreti Ali Cenkleri* (İstanbul: 2014), 7.

33 Atalan, "Türk Kültüründe Hz. Ali Cenknâmeleri", 18; a.mlf., "Anadolu'da Cenknamelerin Toplumsal Yansımaları", 49.

Anadolu Türklüğünün Hz. Muhammed (s.a.s.) ve ehl-i beytine karşı beslediği en samimi duygu ve muhabbetin gerçek bir tezahürüdür.[34]

Bir yazın türü olarak Cenknâmeler, Horasan'dan başlayarak Türk dünyasına yayılan ve İslam öncesi millî edebiyat geleneğinin pek çok açıdan devamı olan tekke ve tasavvuf edebiyatından ayrılmıştır. Bir zaman sonra kahvehaneler, tekkenin karşısında bir nevi Müslümanların alternatif sosyal kurumu olarak belirir ve tekkenin, topluca eğlenme ve çeşitli sosyo-kültürel faaliyetlerde bulunma tekelini kırar. Dahası tekke ekseninde uhrevi bir neşve içinde yer alan zikirler, kahvehane ekseninde neredeyse tamamen dünyevi bir karakter kazanır.[35]

Cenknâmeler oluşturulduğu dönem ve sonrasında toplumların motivasyon kaynağı olarak oldukça işlevseldir. Bunu, insanları ortak din, inanç ve ilkeler etrafında birleştirerek onların millî hedeflere yöneltmek suretiyle gerçekleştirir. Ayrıca geçmişte aynı amaçlar için fedakârlık etmiş insanların, kahramanların adının, sanının ve yaptıklarının yaşatılması da önemsenmiştir. Bu, bir yandan tarihteki kahramanların anılmasını ve yaşatılmasını sağlarken, diğer yandan yeni gelecek nesillerin dinî ve millî hedeflere yönlendirilmesini teşvik etmektedir ki, bunu Cenknâmelerin toplumsal işlevi olarak görmek mümkündür. Cenknâmelerin bu özelliklerinin tarihi boyunca devam ettiği söylenebilir.[36]

Kadim kültürümüzde Cenknâmeleri sadece evde değil, köy misafirhanelerinde, camilerde, tekkelerde, kıraathanelerde ve benzeri yerlerde sesli olarak okumak ve birlikte dinlemek geleneği yaygındır. Hz. Ali Cenknâmeleri, bu yolla bütün aile fertlerinin şuurlanma sürecinde etkili olmuştur. Vaktiyle *cami önü edebiyatı* diye küçümsenmiş halk hikâyelerinden müteşekkil Cenknâmeler, bu şekilde defalarca okunmuştur. Hz. Ali Cenknâmeleri diye bilinen eserler toplumumuzu çok farklı bir şekilde etkilemiştir. Bu kitaplar, Türkler arasında Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Muhammed b. el-Hanefiyye muhabbetini besleyen en önemli kaynaklar arasındadır. Yakın zamanlara kadar Anadolu'da kahvehanelerin çoğu, camilerin yakınlarında

---

34 Z. Görkem Duran Gültekin, "Alp Tipinden Gazi Tipine Türk Destanları ve Hz. Ali Cenknâmeleri", *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu,* ed. Orhan Kurtoğlu-Ayşe Çamkara Erginer (Ankara: 2018), 2/409.

35 Atalan, "Türk Kültüründe Hz. Ali Cenknâmeleri*",* 16; a.mlf., "Türk Kültüründe Hz. Ali Cenknâmeleri," *Hazreti Ali -Sempozyum Bildirileri* (İzmir: 2009), 552; Toprak, *Hazreti Ali Cenkleri,* 7.

36 Özkul Çobanoğlu, *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü* (Ankara Akçağ Yayınları, 2000), 112.

bulunurdu. Cemaat için camiye erken gelenler namaz vaktine kadar buralarda beklerdi. Boşa vakit harcamamak için de kahvecinin sahaflardan kira ile alıp getirdiği kitaplar okunurdu. Genellikle akşamla yatsı namazı arasında *Hz. Ali Cenknâmeleri*'ni bir kişi okur, diğerleri de onu dinlerdi. Kahveci de kıraat eden müşteriden kahve parası almazdı. *Kıraathane* diye de adlandırılan kahvehanelerde muhakkak bir kitaplık bulunurdu. Özellikle gençlerin devam ettiği kahvehanelerde, kahramanlık konularını işleyen bu kitapları okutup dinlemek çok revaçta idi.[37]

Cenknâmeler Anadolu'da hemen her yaştan insana mesajları taşınan oldukça işlevsel olan bir yöntemle okunmaktaydı. Köy odalarında sadece erkekler toplanırdı. Fakat odalarda okunan Cenknâmeler, ertesi sabaha kadar kadın, kız, çocuk bütün köy sakinlerine ulaştırılırdı. Bu açıdan bakıldığında köy odaları bir nevi iletişim merkezi olarak değerlendirilebilir. Bu durum, sözlü kültürün hâkim olduğu küçük bir yerleşim biriminde, sözlü kültüre dayalı kültürel referansların oluşmasına katkıda bulunurken yapısal ve kalıpsal açıdan da mükemmel bir model teşkil etmektedir. Cenknâmeler okunurken kadınların, erkeklerin ve çocukların bir arada bulunabileceği yerler tercih edilirdi. Çocuklar bu Cenknâmeleri çok okumaktan olsa gerek rahatlıkla ezberler ve bu ezberlerini çocukların olduğu yerlerde kendileri okurlardı.[38] Ayrıca Cenknâmeler, dedelerin ceketlerinin cebinde kutsal metinler gibi özenle saklanarak yıllarca muhafaza edilen kitaplardı. Okumaları karşılığında çocuklara ceviz ve şeker verilen bu metinler, aslında cenk hikâyeleri derlemesi olarak hazırlandığı söylenilmektedir.[39]

Cenknâmelerde kullanılan dil ve üsluba bakıldığında mezhepler üstü bir yaklaşımın varlığı görülmektedir.[40] Ayrıca ortak paydanın geniş tutulması adına Kur'an'ın ve Sünnet'in merkeze alındığı; diğer unsurların, özellikle de mezhebî kabullerin dışarıda bırakıldığı ifade edilebilir. Dolayısıyla kendilerini var eden sosyo-politik süreçlerdeki mezhebî kabullerin, ya da mezhebî sürtüşmelerin yansıdığı söylenemez. Varlığını, küffar olarak değerlendiği yapılara karşı konumlandıran Cenknâmler, onlara karşı yapılacak mücadelenin peşinde olurken, aynı zamanda

37 Atalan, "Türk Kültüründe Hz. Ali Cenknâmeleri", 19.

38 Atalan, "Türk Kültüründe Hz. Ali Cenknâmeleri", 20.

39 Atalan, "Anadolu'da Cenknamelerin Toplumsal Yansımaları", 52.

40 Cenknâmelerin dil özellikleri ve öne çıkan motifler hakkında detay için bk. Çetin, "Destandan Hikayeye Hazreti Ali Cenknâmeleri", 394-398; Aslıhan Öztürk, "Bilinmeyen Bir Hz. Ali Cenknâmesi", *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu,* ed. Orhan Kurtoğlu-Ayşe Çamkara Erginer (Ankara: 2018), 2/309-331.

topluma dinî bilgileri aktarmak ve onlara motivasyon kaynağı olarak da özellikle Müslümanlara destek olmanın gayreti içerisinde olmuşlardır.

Cenknâmelerde, toplum hayatına ilişkin konular da işlenmiştir. Savaşlar, isyanlar, sosyal problemler, toplumsal eleştiriler, özlem duyulan şeyler işlenen konular arasındadır. Sözü edilen bütün bu konular, belli bir olaydan kaynaklandıkları için Cenknâmelerde belli bir olayı hikâye etmek söz konusudur. Anadolu'daki bu eserler, devletin siyasî durumu ne olursa olsun halk arasındaki cenknâme yazma, okuma ve dinleme geleneğinin, özellikle olumsuz süreçlerde daha fazla yaygınlaştığı, bir anlamda toplumun teselli sığınağı/melcei olarak görüldüğü ifade edilebilir. Cenknâmelerin bu yönünün Osmanlı ordusunca dikkate alındığı görülmektedir. Zira Cenknâmelerin askerin maneviyatını güçlendirdiği kabul edilmektedir.[41]

Sonuç ve Öneriler

Hayatımızı tüm veçheleriyle kuşatmış olan günümüz dijital çağında teknolojinin girmediği ev, etkilemediği birey, din, kültür neredeyse yok gibidir. Teknoloji sayesinde aktarılan "şey"lerin millî değer ve kültürlerle örtüşüp örtüşmediği kaygısını, gücü elinde tutan ve teknolojiye yön verenlerin taşıdığı söylenemez. Tüketimin mutlak değer olarak görüldüğü bir anlayışta, satılması mümkün olan her şeyin paraya çevrilmesi temel bir erek olarak görüldüğü sürece teknolojiyi var eden iradenin ahlaki kaygılar taşımasını beklemek boş bir umut olacaktır

Teknolojiye sırt çevirmek, onu ve etkisini görmezden gelmek ancak deve kuşu gibi başını kuma gömmek metaforuyla açıklanabilir. Bu yaklaşım çocuklarımızı, gençlerimizi sanal alemin tehlikelerinden koruyamamaktadır. Çünkü dijital çağdaki hızlı gelişim ve dönüşüm, bize rağmen gerçekleşmektedir. Bu konuda yasaklar da çözüm olamamaktadır. O hâlde yapılması gereken, teknolojiyi kendi millî ve manevi değerlerimizden aldığımız güçle şekillendirmek olmalıdır. Hedef kitlemiz olan çocukların en çok sevdiği çizgi film ve animasyon sektörüne onların değerlerle buluşmasına, sosyalleşmesine ve olumlu davranışlar geliştirmesine katkı sağlayacak senaryolar sunulmalıdır. Bu konuda zorlanmayacağımız açıktır; zira Türk-İslam klasiklerinden çok sayıda konu ve kahraman tipi bulmak mümkündür. Hatta İslam tarihi kaynaklarında yer verilen Hz. Peygamber'in savaşları, tek başlarına Bedir, Uhud, Hendek savaşları ve bu savaşlarda öne çıkan bazı ashap, özellikle Hz. Hamza

---

41 Mattei, *Hz. Ali Cenknameleri*, 8, 12, 41.

ve Hz. Ali arketipleri olmak üzere, çocuk edebiyatı için hem yazılı hem de görsel sanatlar kullanılarak oluşturması muhtemel çok sayıda edebi türe kaynaklık yapabilecek niteliktedir. Çocukların görerek kavramaları daha kolay olduğu için tercih edilen çizgi filimlerin sadece sanat için değil, aynı zamanda değerlerin aktarım aracı olarak da araçsallaştırıldığını ve bu konuda inisiyatifin Hristiyanların elinde olduğunu dikkatlerden uzak tutmamak gerekir.

Sanat, dijital çağın en etkili kültür aktarım aracıdır; özellikle yazılı olarak sunmakta zorlandığımız birçok kültürel değerlerimizi, yerli çizgi film, boyama kitapları, animasyon çalışmaları aracılığıyla gelecek nesillere aktarabiliriz. Seçilecek karakterleri işleme biçimi öylesine başarıl olmalı ki onu okuyan, seyreden çocuklar orada âdeta kendilerini keşfetmeli, kendi duygularını sade bir şekilde yansıttığı hissine kapılmalıdırlar. Yine oluşturulacak yeni kurgularda televizyon, sinema, animasyon, çizgi film, çizgi roman, vs. görselliği olan alanlarda; Masal, Bilmece, Destan, Fabl, Ninni, Roman, Hikâye, Gezi Gözlem Yazıları vs. gibi yazılı alanlarda; Tiyatro çeşitlerinde seçilecek karakterlerin, süper kahramanların olduğu fantastik maceralarla bezenmiş bir içerikle veya görüntüyle değil, hayatın içerisinden her çocuğun yaşaması muhtemel olaylar göz önünde bulundurularak hazırlanmalı, yabancı olmadıkları konularla ve kendi millî değerleriyle harmanlanmış olaylarla kurgulanmalıdır. Burada merkeze yazarın, senaristin değil, çocuğun bakış açısı, beklentileri alınmalıdır. Çocuklara yönelik yapılacak her türlü faaliyet "çocuklar büyüdükten sonra değil büyürken eğitebilecekleri" anlayışıyla geliştirilmelidir.[42]

Dijital çağın beklentilerine göre hazırlanacak yeni yapımlarda iletişim araçlarının olumsuz etkilerini azaltabilmek için ebeveynlerin çocuk programlarının ve onlara dair her türlü sunuların (çizgi film, tiyatro sinema vs.) seçiminde çok dikkatli olmaları gerekir. Bu bağlamda MEB'in 2008'de hazırlamış olduğu "Öğrencilerin Televizyon İzleme Alışkanlıkları" adlı raporda elliye yakın öneride işaret edildiği hemen her hususu, özellikle ideal arketiplerin seçilmesinde, geleneksel değerlerimizde çok sayıda örnekler mevcuttur. İlgili rapordaki yaklaşımları güncelleyerek çocuklara sunulacak her türlü etkinliğin özellikleri hakkında şunları söylemek mümkündür. Sunular, etkinlikler: olumlu modeller, somut örneklerle çocuğa "yaşatılarak" öğretilmeli; toplumsal değerleri aktarabilmeli; çocukların kimliklerinin oluşumunu sağlayıcı içerikler

42 Yağlı, "Çocuğun Eğitiminde Ve Sosyal Gelişiminde Çizgi Filmlerin Rolü", 713.

belirlenmeli, Türk kültüründe yer etmiş halk tiplemelerine daha çok yer verilip çocuklara tanıtılmalı, çocuk için hazırlanan televizyon dizileri, romanlar, çizgi filmler vs. ondaki yardımseverlik, yurtseverlik ve insan severlik gibi değerleri pekiştirmeli; farklı konularda düşünme fırsatı vererek gerektiğinde sentez, yorum ve kıyaslama yapabilmesine imkân hazırlayacak nitelikte olmalıdır.[43]

Tarihimiz, geleneğimiz, kültür ve medeniyetimiz başka kültürler karşısında sanattan edebiyata hemen her alanda bizlere kaynaklık edecek durumdadır. Yeter ki teknolojiye yön veren Batı'yı her konuda taklit etme eğilimden vazgeçelim. Hiçbir teknolojik ürün masum değildir; beraberinde kendi kültür ve medeniyetinin değer kodlarını da taşır. Teknolojiye aşırı derece bağımlılığımız onu üreteni üst varlık olarak görmemize yol açarken kendi medeniyetimize ve kültür birikimimize küçümseyici bir tavırla yaklaşmamıza neden olabilmektedir. Oysa bize düşen "Kökeni hangi kültüre dayanırsa dayansın, Türk kültür hayatında zemin tutmuş ve toplumsal uzlaşı temelinde benimsenmiş mit ve ritüelleri yaşatmak, çağdaşlaştırarak küresele kazandırmak ve mit yoksullaşması ve bunun doğal sonucu olarak öteki milletlerin mitlerini benimseme olgusu karşısında yeni ve yaratıcı çözümler aramak"[44] olmalıdır. Batı kültürü tam olarak bunu başarmıştır, zira o, halk edebiyatı ve folklordan faydalanarak opera, bale, tiyatro, roman ve çocuk şiiri yazmış; sözlü ve yazılı kaynaklara yönelmek suretiyle çocuk edebiyatının ana damarını sağlamlaştırmıştır. Bu sayede destanlar ve efsaneler çağdaş edebiyata dönüşürken Batı, hem edebiyatı hem de kültürünü yaşatmayı amaçlamıştır.[45]

Batı'ya kıyasla bize kaynaklık edecek çok sayıda değer hazinelerimiz vardır. Özellikle halk edebiyatı adı altında tasnif edilen birçok kaynak bize ihtiyaç duyduğumuz ideal kahramanları sunacak zenginliktedir. "Halk bilgisi ürünlerinin geçmişte kalmış, donmuş ve arkaik kültür ürünleri olmadığı, yine geçmişte olduğu gibi günümüz ve geleceğin insanına söyleyecek birçok sözü olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda, reklam filmlerinden televizyon dizilerine, çizgi filmden eğlence programlarına kadar daha birçok alanda geleneksel değerlerimizden,

---

[43] "Öğrencilerin Televizyon İzleme Alışkanlıkları" https://www.meb.gov.tr/earged/earged/TV_izleme.pdf (Erişim: 11.10.2020).

[44] M. Öcal Oğuz: *Küreselleşme ve Uygulamalı Halkbilimi* (Ankara: Akçağ Yayınları 2002), 8.

[45] Mustafa Ruhi Şirin: "Mustafa Ruhi Şirin'le Çocuklar İçin Edebiyat Üzerine", *Çocuk Edebiyatı Yıllığı* (İstanbul:1988), 342-343.

figürlerde yararlanılmalıdır. Küresel değerlerin yerel ve ulusal alandaki değerlere baskın geldiği günümüz dünyasında, kendimiz olma adına geleneğe ve geleneksel olana her zamankinden daha fazla ihtiyacımız vardır. Müşterek bir hafızanın adı olan gelenek, geçmişle günümüz arasındaki bağı kurar. Dolayısıyla geleneğin gücünden alınan ilhamla geleceğin inşa edilmesi fikri, özellikle küresel değerlerin hâkim olmaya başladığı günümüz dünyasında daha güvenli bir yol tercihi olarak görülmektedir."[46]

Cenknâmeler gibi önce sözlü olarak var olan daha sonra yazıya geçirilen önemli kültür aktarım araçlarının dijitalleşen dünyada, yeni nesillerle buluşturulması son derece önemlidir. İslamiyet öncesi ve sonrası Türk destanları okul öncesi, ilköğretim, lise öğrencilerinin seviyelerine göre uyarlanmalıdır. Okul öncesindeki boyama kitaplarından, yap-boz tarzı oyunlara kadar çocuklara yönelik etkinliklerde bu tarz millî kaynaklarımızdaki olaylar, kahramanlar çocukların ilgisini çekecek şekilde sunulmalıdır. Bu tarz eserlerde yer alan atasözlerin ve deyimlerin günümüz hikâye ve romanlarında, sinema filmlerinde yer alması sağlanmalıdır.

Bizler Cenknâmeler vasıtasıyla çocuklarımıza geleneksel kahraman arketiplerimizi sunmak mecburiyetindeyiz. Aksi hâlde başka içreklerle hazırlanan sunumlar çocuklarımızı elimizden alıp onları "tüketim toplumun" bir parçası hâline getirecektir. Zira "Çocuklara yönelik hazırlanan programlar, çizgi filmler, animasyonlar, reklamlar çocuğu sadece ekrana bağımlı hale getirmekle kalmıyor aynı zamanda onu tüketim toplumunun bir bireyi hâline de getiriyorlar."[47]

Ayrıca ideal örnek olarak alternatif sunulmadığı takdirde çocuk kendisine ne verilirse, ne örnek olarak sunulursa onu almaktadır. Bu da birden çok soruna neden olmaktadır. "Çocuğun izlediği programlardaki kişilerin veya daha yoğun olarak filmlerdeki karakterlerin yerine kendini koyması nedeniyle özgün kimliği etkilenmektedir. Çoğu kez hayran olduğu kahraman ya da karakter, büyüyünce olmak istediği kişidir. Böylece çocuk kendi kişisel bilinci, çalışması ya da yetenekleri ile değil, tamamen farklı etkilenmelerle büyüyünce "O" (o her neyse) olmak istemektedir. Bu bazen bir yarışma programı sunucusu, bazen filmdeki kötü adamları döven erkek karakter, bazen de güzelliği sayesinde zengin ve yakışıklı bir erkekle evlenen bir kadın karakter olabilmektedir. Bunlar aynı zamanda çocuğun okuma, yorumlama ve yargılama yetilerinin gelişmemesine de

46 Zülfikâr Bayraktar, "Masaldan Çizgi Filme Keloğlan Tipi Üzerine" *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 49 (2014): 48.

47 Yağlı, "Çocuğun Eğitiminde ve Sosyal Gelişiminde Çizgi Filmlerin Rolü", 709.

neden olmaktadır."[48] Bu konuda Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 28-30 Ekim 2005 tarihleri arasında Ankara'da düzenlen "Türkiye'de Çocuk Yayıncılığı" konusunu ele alan III. Din Şûrası'nda alınan kararlar uygulandığı takdirde birçok problemin çözüleceği ifade edilebilir.

Son olarak üzerinde ısrarla durulması gereken önemli detay, toplumsal ve kolektif alana hizmet eden aynı zamanda ulusal ortak belleği işaret eden imgeleri, sembolleri, davranışları kısacası her türlü göstergeyi medya ve medya karakteri aracılığıyla sunmanın gerekliliğidir. Fakat Türkiye'de kültür endüstrisi alanında yapılamayanların başında imge oluşturma veya oluşmuş hazır imgeleri kullanamama veya küresele taşıyamama sorunu gelmektedir. Bu noktada, folklorun oluşturduğu ortak bellek ve paylaşılan deneyimden faydalanmak medya aracılığıyla kolektif bir kimlik üretmek, üretilen kimlik üzerinden "biz"i oluşturmak, dinamik bir kültürel yapı inşa edilebilir. Ancak bu şekilde yerel, ulusal kültürler hem birey hem toplum merkezli yaklaşımlarla Batı'nın baskın kültürüne entegre olmaktan kurtarılabilir.[49]

Kaynakça

"Öğrencilerin Televizyon İzleme Alışkanlıkları" https://www.meb.gov.tr/earged/earged/TV_izleme.pdf (Erişim: 11.10.2020).

Akgül, Mehmet. "Dijitalleşme ve Din" *Marife*, 17/2 (2017): 191-207.

Aksoy, Hasan. "Dursun Fakih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 10:7-8. İstanbul: TDV Yayınları,1994.

Aslan, Namık. "Hz. Ali Cenknameleri Bağlamında Bir Eser (Destan-ı Ejderha ve Bazı Motifleri Üzerine)"*Millî Folklor*, 28/111 (2016), 208-219.

Atalan Mehmet. "Türk Kültüründe Hz. Ali Cenknâmeleri"*, e-Makâlât Mezhep Araştırmaları,* 1/2 (2008), 7-27.

Atalan, "Anadolu'da Cenknamelerin Toplumsal Yansımaları," *Kelam Araştırmaları Dergisi [Kader]* 9/1 (2011), 45-56.

Atalan, "Cenknâmelerde Hz. Ali'nin Yeri*," e-Makâlât Mezhep Araştırmaları*, 5/2 (2012), 7-29.

Atalan, "Türk Kültüründe Hz. Ali Cenknâmeleri," *Hazreti Ali -Sempozyum Bildirileri-, 24-25 Ekim 2007*, (2009), s. 547-558.

Bayraktar, Zülfikâr. "Masaldan Çizgi Filme Keloğlan Tipi Üzerine" *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,* 49 (2014), 19-51.

Bozkurt, Veysel, "Sanal Cemaatler", https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-127-kasim-1999/2320/sanal-cemaatler/5433, Erişim. 04.10.2020.

Cevizci, Ahmet. Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.

[48] "Öğrencilerin Televizyon İzleme Alışkanlıkları" https://www.meb.gov.tr/earged/earged/TV_izleme.pdf (Erişim: 11.10.2020).

[49] Güven, " Medya Kahramanı" 969.

Çetin, İsmet. "Destandan Hikâyeye Hazreti Ali Cenknâmeleri, *Anadolu'da Aleviliğin Dünü ve Bugünü* (Sakarya: 2010), 379-404.

Çetin, İsmet. *Tursun Fakı, Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Mesnevileri*. Ankara: İlesam Yayınları 2002.

Çetin, İsmet. *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997.

Çobanoğlu, Özkul. *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü.* Ankara Akçağ Yayınları 2000.

Demir, Necati. "Türk düşünce dünyasında Hazreti Ali", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 60, (2011): 85-104.

Eliuz, Ülkü. "İmge ve Göstergeler Uzamı: Dede Korkut Hikâyeleri" *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 15/2 (2015): 75-88.

Gustav, Jung, C. *Analitik Psikoloji*. Çev. Ender Gürol. İstanbul: Payel Yayınları, 2006.

Gültekin, Z. Görkem Duran. "Alp Tipinden Gazi Tipine Türk Destanları ve Hz. Ali Cenknâmeleri", *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu,* ed. Orhan Kurtoğlu-Ayşe Çamkara Erginer 2/389-410. Ankara: 2018.

Güven, Filiz. " Medya Kahramanı İle Kurulan Parasosyal Etkileşim Bağlamında Kültür Ve Sürdürülebilirliği", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 12/28 (2019), 956-969.

Haberli, Mehmet. "Yeni Bir Örgütlenme Biçimi Olarak Sanal Cemaatler, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1/3 (2012):118-134.

Kaplan, Mehmet. *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar: Tip Tahlilleri.* İstanbul: Dergah Yayınları, 1991.

Kocatürk, Vasfi Mahir. *Türk Edebiyatı Tarihi.* Ankara: 1970.

Köprülü, Fuat. *Türk Edebiyatı Tarihi.* 2. Bs. İstanbul: 1980.

Mattei, Jean Louis. *XVIII. ve XIX. Yüzyıllara Ait Defterlere Göre Hz. Ali Cenknameleri.* İstanbul: Kitabevi, 2004.

Ocak, A. Yaşar. *Türk Folklorunda Kesik Baş: Tarih-Folklor İlişkisinden Bir Kesit.* Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1989.

Oğuz, M. Öcal: *Küreselleşme ve Uygulamalı Halkbilimi.* Ankara: Akcağ Yayınları 2002.

Öztürk, Aslıhan. "Bilinmeyen Bir Hz. Ali Cenknâmesi", *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu* (18-20 Ekim 2018 Ankara) *Bildiriler Kitabı,* ed. Orhan Kurtoğlu-Ayşe Çamkara Erginer 2018, Ankara, 2/309-331.

Pekolcay, Necla. *İslâmî Türk Edebiyatı.* İstanbul: 1967.

Perşembe, Erkan,, "Enformasyon Toplumunda Cemaatler: Sanal mı, Gerçek mi?", *Muhafazakâr Düşünce* 1/2 (2004): 33-44.

Söylemez, Mustafa Alpgiray. "Türkiye'de Sanal Âlem Kullanımı ve Genç Kullanıcılar Üzerindeki Risklerin Yeniden Değerlendirilmesi Üzerine", *Sanal Alem/ Medya Şiddeti*, ed. Nurten sargın. 258-265. Ankara: Hegem Yayınları, 2018.

Şirin, Mustafa Ruhi. "Mustafa Ruhi Şirin'le Çocuklar İçin Edebiyat Üzerine", *Çocuk Edebiyatı Yıllığı*, (İstanbul:1988): 342-343.

Toprak, İsmail, *Hazreti Ali Cenkleri.* İstanbul: 2014.

Umay, Günay. "Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki Karakterlerin Tahlili", *Millî Folklor Dergisi* 37 (1998):3-11.

Yağlı, Ali. " Çocuğun Eğitiminde Ve Sosyal Gelişiminde Çizgi Filmlerin Rolü: Caillou Ve Pepee Örneği", *Turkish Studies* 8/10 (2013), 707-719.